

Transnacionalne aktivnosti – primer migrantov iz Bosne in Hercegovine in njihovih potomcev v Sloveniji

V članku¹ poskušam na primeru migrantov iz Bosne in Hercegovine in njihovih potomcev v Sloveniji definirati transnacionalne² družbene procese, kjer imigranti kot posamezniki na eni in kot skupine ali skupnosti na drugi strani delujejo na družbenem polju, ki prestopa geografske, politične in tudi kulturne meje. Koncept transnacionalizma izhaja iz spoznanja, da imigranti v tujini ohranijo vezi z izvorno državo, domača in sprejemna³ družba postaneta enotno polje njihovega delovanja. S transnacionalne perspektive migranti niso več “brez korenin”, temveč prosto prestopajo notranje meje med različnimi političnimi, ekonomskimi, religioznimi in drugimi (širše) kulturnimi sistemi.

Osredotočam se na proces *vzpostavljanja* transnacionalnih aktivnosti, ko pripadniki bošnjaške, hrvaške ali srbske skupine in njihovi potomci, ki živijo v Sloveniji (imajo bodisi slovensko državljanstvo, bodisi le stalno ali začasno bivanje), ohranjajo različne tipe kontinuiranih vezi in interakcij z izvornim okoljem.

Članek temelji na antropološki raziskavi migrantov iz Bosne in Hercegovine v Sloveniji. Čeprav gre za eno izvorno državo, pa ne moremo govoriti o enotni bosansko-hercegovski skupnosti v Sloveniji.⁴ Prej bi lahko govorili o precej ločenih narodnih skupnostih – bošnjaški, srbski in hrvaški, ugotavljamo, da se le Bošnjaki identificirajo na državnem nivoju z Bosno in Hercegovino, medtem ko se Hrvati in Srbi iz Bosne in Hercegovine v Sloveniji povezujejo na narodni ravni s Srbi in Hrvati, pri tem pa je država izvora manj pomembna.

¹ Članek je del prispevka, ki sem ga pripravila za udeležbo na Socrates Intensive Programme ADOPAC Nationalisms and Intercultural Connections, ki je od 29. avgusta do 8. septembra 2004 potekal na Dunaju. Namen članka ni podati končne ugotovitve, temveč le delne rezultate raziskovalnega dela, ki še poteka.

² Termin transnacionalno izhaja iz angleške besede transnational, ki je sestavljena iz besed trans in national. Ker imamo s tem terminom v mislih vezi in interakcije prek državnih meja, bi bil morda ustreznejši izraz transdržavno.

³ V literaturi se pogosto pojavlja termin gostujoča družba, ki pa aplicira na to, da je migrant gost in v sprejemni državi le začasno. Ker migranti v novi državi večinoma ne ostanejo le krajše časovno obdobje, kar sprva sicer mnogi nameravajo, temveč vse življenje, je primernejši termin sprejemna družba oz. sprejemna država.

⁴ Poglobljeno študijo o bosanski identiteti je napisala Križišnik - Bukič, 1996.

KONCEPTUALNI IN METODOLOŠKI OKVIR

Uporaba transnacionalnega okvirja za razumevanje migracij zahteva premik od uveljavljenega prepričanja, da družbeno življenje migranta poteka znotraj nacionalne države. Namesto tega se zdi pomembno prepoznavanje migracijskih praks v transnacionalnem družbenem polju, v katerega so vključeni migranti (Levitt, 2004). Analiza raziskovanja v tem primeru ne zajema samo tistih, ki migrirajo, temveč tudi tiste, ki ostanejo doma in so z migranti povezani v socialne mreže, ki se vzpostavijo prek državnih in drugih meja. Gre za vezi, ki se oblikujejo v rednih ekonomskih, političnih in družbenih stikih (ekonomske remitence, ideje, prakse, identitete itd.).

V raziskavi⁵ je poleg intervjujev s predstavniki bošnjaške, hrvaške in srbske skupnosti v imigracijskem okolju izredno pomembno tudi to, da sem nekatere svoje informatorje lahko spremljala med njihovimi obiski izvirnega okolja.

Pri analizi in interpretaciji empiričnega materiala pa se je izkazalo, da je izrednega pomena poznavanje ekonomskih, političnih in družbenih razmer, ki so, kot bomo videli v nadaljevanju, spodbuda ali ovira za transnacionalne aktivnosti. Z informatorji sem v ta namen obiskala kongres bosanske diaspore, ki je junija letos potekal v Sarajevu. Ob tej priložnosti sem naredila šest⁶ intervjujev s predstavniki oblasti v Bosni in Hercegovini ter s predstavniki organizacij, katerih namen je navezovanje ekonomskih, političnih in kulturnih vezi z migranti po svetu.

Transnacionalne aktivnosti – stiki z izvornim okoljem

Transnacionalne aktivnosti je mogoče definirati kot vezi in interakcije, ki povezujejo ljudi in institucije prek državnih mej. V teh procesih migranti in njihovi potomci vzpostavijo in vzdržujejo številne in raznovrstne odnose, ki povezujejo družbi izvora in sprejema. Ključni element transnacionalizma je po mnenju Žmegačeve množica načinov, s katerimi migranti in njihovi potomci sodelujejo v družbi, iz katere prihajajo, in v družbi, v kateri se nahajajo. "Transmigranti" tako premeščajo družbene, kulturne in politične meje, kjer delujejo, in se odločajo, razvijajo identitete znotraj družbenih mrež, ki jih istočasno povezujejo z dvema ali tremi družbami (Čapo Žmegač, 2003; Brettell, Hollifield, 2000).

Pri odnosih z izvornim okoljem je pomembno, da razlikujemo med vezmi in interakcijami, ki potekajo na več ravneh. Pri stikih, ki potekajo na *individualni*

⁵ Terenska raziskava je potekala eno leto, zajemala je več ponavljajočih se intervjujev, udeležbo na kulturnih in drugih javnih dogodkih ter neformalno druženje v Sloveniji in Bosni in Hercegovini. Informatorji so bili predstavniki Hrvatov, Srbov in Bošnjakov, katerih izvorna država je Bosna in Hercegovina. Poleg 15 intervjujev s predstavniki društev, akterji kulturnih dogodkov, begunci, ekonomskimi migranti v Ljubljani sem naredila šest intervjujev v Sarajevu in dva v Konjicah (Bosna in Hercegovina).

⁶ V izvorno okolje sem se z informatorji odpravila dvakrat, junija v Sarajevu, kjer sem preživela 5 dni in julija v Konjice z enodnevnim postankom v Sanskem mostu v severozahodni Bosni.

ravni (oz. na ravni gospodinjstva), gre predvsem za osebne stike in komunikacijo med sorodniki, prijatelji in sosedi. Ti stiki so daleč najpomembnejša vez, predvsem v primeru, ko imajo migranti v kraju ali državi izvora svoje bližnje sorodnike (starše ali otroke). *Institucionalni stiki*, ki jih Wight (2000) imenuje kolektivni stiki, vključujejo širše družbene mreže, kot so kulturna društva, športni klubi, izobraževalne institucije, podjetja, politične stranke itd. Sem lahko štejemo tudi elektronske in tiskane medije, ki so ustanovljeni z namenom, da informirajo migrante o dogajanju v državah izvora. Kot tretje je pomembno ločevati tudi stike na *državnem nivoju*, ki potekajo s predstavništvii, ambasadami ter tudi z različnimi meddržavnimi sporazumi med dvema ali več državami. Če torej prvi tip stikov in interakcij (na individualni ravni ali ravni posameznikov) poteka “od spodaj navzgor”, potem tretji tip stikov (na državnem nivoju) poteka “od zgoraj navzdol”.

Kot pravi Al Ali, je nadalje treba ločevati med transnacionalnimi aktivnostmi in transnacionalnimi možnostmi. Aktivnosti lahko merimo in jih opazujemo. Lahko se odvijajo na političnem (kot npr. lobiranje), ekonomskem (npr. remittance in investicije), družbenem (lahko je to promoviranje človekovih pravic in drugih pravic transnacionalnih skupnosti v različnih družbah) in kulturnem polju. Medtem pa transnacionalne možnosti vsebujejo željo in možnosti migrantskih skupin za sodelovanje v aktivnostih, ki prestopajo državne meje. Definicija samih možnosti vključuje obseg, v katerem se posamezniki ali skupnosti identificirajo z družbenimi, ekonomskimi in političnimi procesi v izvorni državi, kar je prvi pogoj za vključevanje v transnacionalne aktivnosti (Al Ali, 2001).

Primer prepletanja transnacionalnih aktivnosti (obiskovanje sorodnikov) in transnacionalnih možnosti (emocionalna navezanost na družbene vzorce življenja v Bosni in Hercegovini) lahko pokažemo z izsledki raziskave, ki so bili zbrani v projektu Percepcije slovenske integracije politike,⁷ v katero so bili vključeni migranti iz nekdanje Jugoslavije in njihovi potomci, ki živijo v Sloveniji.⁸

Iz grafov⁹ je razvidno, da je najpomembnejši razlog za obiskovanje države izvora obiskovanje sorodnikov. Večina obiskov poteka v času letnih počitnic, to nam pokaže drugi graf, saj 40 odstotkov anketirancev obiskuje državo izvora enkrat na leto. Počitnice v kraju izvora svojih staršev velikokrat preživlja tudi druga ali tretja generacija migrantov. Kot pravi Dedeč,¹⁰ mladi tudi, če ne razu-

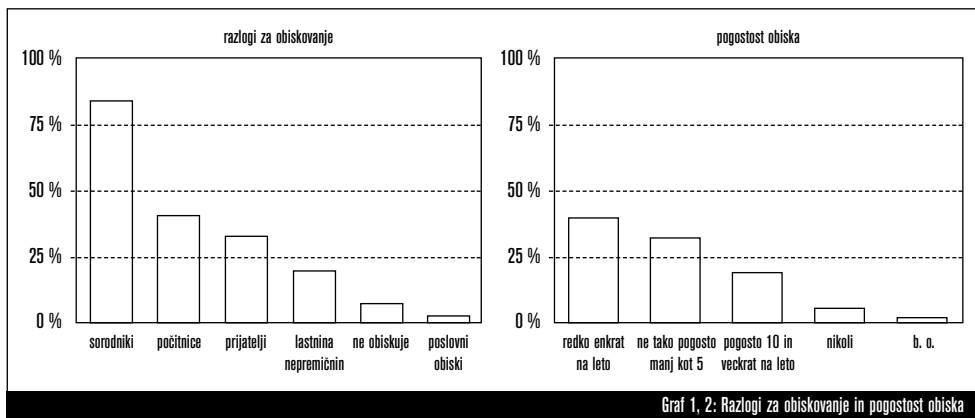
⁷ Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana 2003, vodja projekta dr. Miran Komac.

⁸ V omenjeni raziskavi so uporabili enostavno slučajno vzorčenje, znotraj vzorčnega okvira prebivalcev Republike Slovenije, ki so po osamosvojitvi Slovenije zaprosili za državljanstvo. Vzorec je obsegal 3094 oseb, vrnjenih pa je bilo 1163 vprašalnikov.

⁹ Grafa sta na osnovi empiričnih rezultatov izdelali Saša Zupanc in Helena Demsky.

¹⁰ Dedič je direktor mednarodne izdaje *Oslobodjenja*, živi in dela v Nemčiji, izvorno pa prihaja iz Bosne in Hercegovine. Intervju, 13. junij 2003, Sarajevo.

mejo jezika, obiskujejo diskoteke, nogometne turnirje in podobno. Na vprašanje, kaj je tisto, kar jih veže na državo izvora, je Dedić dejal: “*To je nekakšna druga kvaliteta življenja, ki je ni v Nemčiji, pa tudi v Sloveniji ne. Tu ne gre samo za nogomet, pomembno je samo druženje. Ko ste v družbi svojih ljudi, gre za popolnoma drugačen občutek.*”



Graf 1, 2: Razlogi za obiskovanje in pogostost obiska

V nadaljevanju se bom osredotočila na analizo dejavnikov, ki vplivajo na transnacionalne aktivnosti migantov in njihovih potomcev v Sloveniji ter ovire, ki te aktivnosti preprečujejo.

KAJ VPLIVA NA TRANSNACIONALNE AKTIVNOSTI?

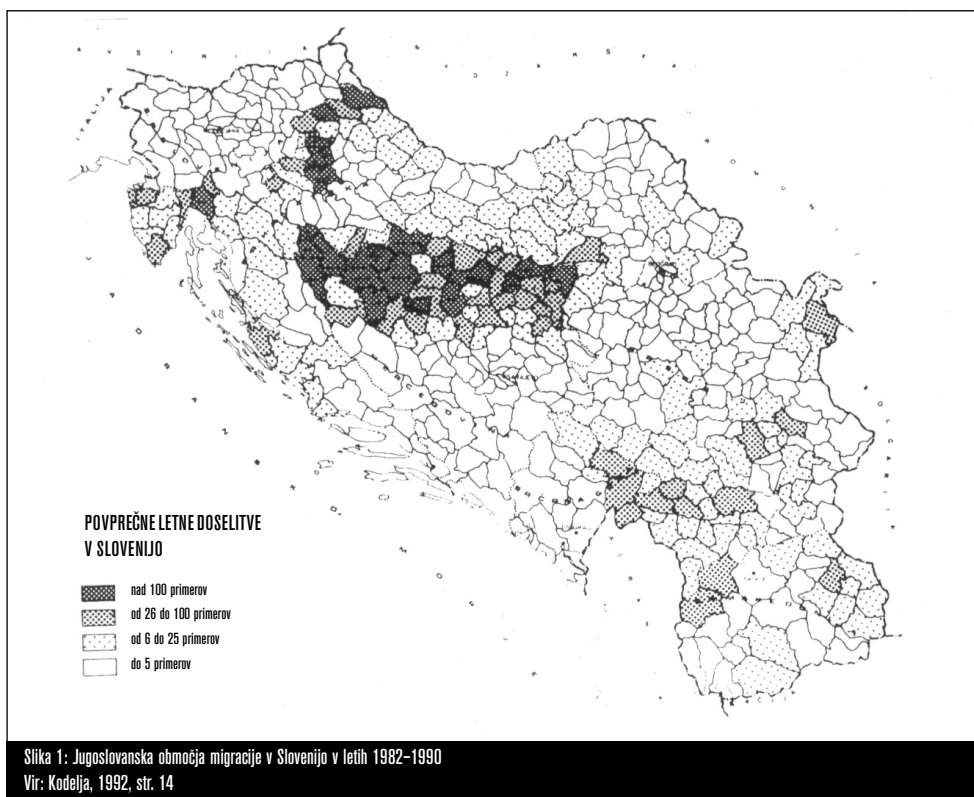
Poleg dogajanja v sami državi izvora so za razumevanje transnacionalnih aktivnosti bistvenega pomena zgodovina migracij in način, kako so bili sprejeti v družbo.

Zato bom migracije iz Bosne in Hercegovine najprej umestila v **zgodovinski, politični ekonomski** okvir. V obdobju nekdanje Jugoslavije so bila za migracijska gibanja pomembna predvsem pozna šestdeseta in druga polovica sedemdesetih let, ko so bili migracijski tokovi iz republik nekdanje Jugoslavije v Slovenijo najintenzivnejši. To so bile tedaj t. i. notranje migracije, migranti pa so večinoma prihajali iz *osrednje Jugoslavije* (glej sliko 1)¹¹ in sicer predvsem iz zahodne in severne Bosne, iz *občin na meji med Slovenijo in Hrvaško*¹² ter kasneje iz *južnojugoslovanskega ozemlja*¹³ (Kodelja, 1992).

¹¹ Osrednje jugoslovansko območje je zavzemalo severno in zahodno Bosno, del Posavine in vzhodno Slavonijo na Hrvaškem Bačko in Srem v Vojvodini ter Mačvo v zahodni Srbiji.

¹² To območje se razteza od Istre do Međimurja, sem pa je vključeno še hrvaško Zagorje, Kordun in širše območje zagrebških mestnih občin.

¹³ Južno jugoslovansko območje zajema osrednji del Kosova, Metohijo, severozahodni del Makedonije in Sandžak.



Migranti so opravljali predvsem fizična dela v gradbeništvu, rudarstvu, železarstvu, na železnici in drugod; prihajali so tudi že kot študenti. Med Bosanci je bilo največ Bošnjakov iz Mostarja, Zenice, Tuzle in Bihaća. Najpogosteje so študirali tehniko in ekonomijo. Večina jih je ostala in živi v Sloveniji. Od sedemdesetih let dalje pa je iz Bosne in Hercegovine prišlo tudi večje število dijakov. Rudarski centri Trbovlje, Zagorje, Velenje so namreč vsako leto pošiljali razpise v osnovne šole, in sicer v rudarske kraje Bosne in Hercegovine, s katerimi so vabili otroke na brezplačno šolanje in štipendiranje. Po končani šoli so imeli zagotovljeno zaposlitev, a so neredki nadaljevali s šolanjem, skoraj vsi pa so ostali ter delali in živeli v Sloveniji. Delavce so rekrutirali tudi za železarno na Jesenicah. Tako je slovenski kadrovik preprosto prišel z Jesenic na urade za zaposlovanje v Zenico in Tuzlo po delavce za jeseniško železarno.

Migracije so bile spodbujene tako na institucionalni kakor individualni ravni. Prve je narekoval gospodarski¹⁴ in deloma politični sistem, ki je spodbujal pretok ljudi, ne kapitala (Malačič, 1991), za druge pa so bistvenega pome-

¹⁴ V 60. letih se je v Jugoslaviji povečevala diferenciacija med ekonomsko razvitimi in nerazvitimi regijami, emigracijska območja so bila gospodarsko nerazvita, v Sloveniji pa je bila takrat predvsem zaradi močne industrializacije skoraj polna zaposlenost (Mežnarčič, 1986).

na že vzpostavljene družbene mreže oz. t. i. migracijske verige, ki povezujejo migrante, ki so se že priselili, in potencialne migrante iz kulturno, etnično in versko podobnega okolja (Castles, 2000).

Osamosvojitve Slovenije ter razpad Jugoslavije in s tem povezana vojna na Hrvaškem, v BiH, kasneje tudi na Kosovu, je popolnoma spremenila migracijske tokove ter odnos do pripadnikov narodov nekdanje Jugoslavije. Slovenija se je v tem obdobju prvič srečala s prisilnimi migracijami in sprejela okoli 70.000 beguncev, predvsem Bošnjakov iz BiH (Zimic Zavratnik, 2003). Čeprav so se mnogi begunci vrnil domov, so z leti mnogi svoje prvotno zatočišče spremenili v stalno bivališče. Ravno ta "potopitev" v novo življenje pa je, kot meni Al Ali, povezana z vse večjimi vezmi s krajem izvora. Vezi na individualni ravni potekajo s stalnimi stiki in obiski, izmenjavo idej in znanja, remitencami, pomembno pa je tudi vključevanje v društva, ki promovirajo in vzdržujejo družbene vezi in kulturne prakse. Mnoga društva v Sloveniji, ki združujejo pripadnike različnih narodnostnih skupin iz nekdanje Jugoslavije, so po letu 1991 nastala z motivom in ciljem zbirati, organizirati in pošiljati pomoč državi izvora v obdobju vojne. Vojna v Bosni in Hercegovini je predvsem pri Bošnjakih negativno vplivala na stike, saj je za mnoge "dom", ki so ga poznali ali se z njim identificirali, "izginil". Razlog je lahko v tem, da so se identificirali z nekdanjo Jugoslavijo, ali pa v tem, da prihajajo iz BiH, kar je lahko pomenilo, da so v entitetah Republike Srbske ali Federacije BiH predstavljali manjšino.¹⁵ Prav tako sta lahko travma in šok, ki sta povezana z izkušnjo vojne, nadalje zmanjševala kakršnokoli željo ali hrepenenje po ponovni vzpostavitvi stikov z nekdanjo "domačo" državo. Po drugi strani pa sta lahko travmatična izkušnja med vojno in občutek pripadnosti etnični skupini, ki je trpela kot skupina, močna vzpodbuda za vzdrževanje močnih vezi s posamezniki in skupinami, ki so ostali v kraju in državi izvora (Al Ali, 2001).

ODNOS VEČINSKE POPULACIJE DO MIGRANTOV IZ BOSNE IN HERCEGOVINE

Z nasilnim razpadom skupne države, za katerega je z zornega kota Slovenije glavna krivda pripisana srbski politiki,¹⁶ so se čutili in se še čutijo stigmatizirani tudi Srbi v Sloveniji. Upoštevajoč različne plasti preteklosti, vključno s slovensko (kratko) osamosvojitveno vojno, se tako od 90. let za Srbe, živeče v Sloveniji, niso mogle ustvariti ugodne družbene okoliščine. To velja tako za odnos večinske slovenske populacije do srbske manjšine v Sloveniji, še bolj pa za državno raven. Situacijo je eden izmed informatorjev opisal takole: "*Stvar izha-*

¹⁵ Več o tem D'Onofrio, 2004.

¹⁶ Glej tudi Klinar, 1994.

ja iz dolgoletnega srbsko-slovenskega konflikta na visoki politični ravni. Slovenija je dokaj glasno napadla teze Memoranduma Srbske akademije znanosti in umetnosti, po drugi strani so Srbi Slovenijo napadli za separatizem, te stvari so dokaj jasne. Srbi, v vlogi varuha te bivše države, tudi prevladujoči kot častniki v bivši JLA, so bili tudi v vlogi agresorja, pravzaprav so bili označeni za agresorje.”¹⁷

Nove politične okoliščine z letom 1991 so vplivale tudi na splošno poslabšanje počutja hrvaških migrantov v Sloveniji, ki pa bolj kot druge nekdanje jugoslovanske narodne skupine v Sloveniji za svoj “obrobni” družbeni položaj bremenijo “svojo” matico Hrvaško, ki jih po osamosvojitvi ni obravnavala, kot je počela s svojo drugo diasporo. Tudi za Hrvate, ki prihajajo iz Bosne, predvsem pa tiste, ki prihajajo iz Hercegovine, Hrvaška predstavlja prvo ali vsaj drugo “matico”. Informatorica, Hrvatica iz Bosne in Hercegovine, ki se je v Slovenijo priselila v sedemdesetih letih, je na vprašanje, katera država je njena matica, odgovorila takole: “Ko je bila priznana Hrvaška, me je moja sestra, pravničica, poklicala in rekla: Naša majka je priznana!”¹⁸ Kljub temu pa mnogi menijo, da Hrvati v Sloveniji niso postali, kot hrvaški izseljenci drugod po svetu, pomemben del hrvaškega nacionalnega telesa. Še bolj kritičen odnos je namenjen slovenski državi, ki naj bi bila po mnenju predsednika zveze hrvaških društev v Sloveniji brezbrizna, kar se kaže v njenem zagotavljanju pravic do izobraževanja, obveščanja, financiranja društev ter zagotavljanja primernih prostorov za njihovo delovanje itd.¹⁹

Povezovanje med migranti iz Bosne in Hercegovine in njihovimi potomci v Sloveniji je eden od informatorjev, ki je Bošnjak, opisal takole: “Bosanski Srbi, bosanski Hrvati in Bošnjaki smo med seboj ločeni in ne sodelujemo na praktično nobenem področju. In kot takšne nas vidijo tudi Slovenci.”²⁰ Takšno situacijo kaže tudi narodnostno samoorganiziranje. Bošnjaki so povezani v svoja društva ali zveze, bosanski Hrvati in Srbi se povezujejo s Srbi oz. Hrvati, kjer ni pomembno, ali prihajaš iz Hrvaške in Srbije ali Bosne. Po mnenju informatorke, bosanske Srbkinje, neko društvo, ki bi združevalo migrante iz Bosne, ne more obstajati; po njenem mnenju bi lahko obstajalo predvsem neko jugoslovansko društvo, ki bi v sebi združevalo pripadnike vseh narodov iz nekdanje Jugoslavije, medtem ko obstoj bosanskega društva ni mogoč.²¹ Vendar je treba vedeti, da velika večina pripadnikov Bošnjakov, Srbov in Hrvatov narodnostno ni samoorganizirana v smislu članstva v ustreznem društvu, čeprav zaradi tega ne moremo reči, da je njihova narodnostna naravnost šibkejša.

¹⁷ Intervju z Ž. B., Ljubljana, julij 2004.

¹⁸ Intervju z N. B., Ljubljana, maj 2004.

¹⁹ Intervju z F. G., Ljubljana, junij 2004.

²⁰ Komentar Bošnjaka F. G., udeležena iz Slovenije na II. kongresu bosanske diaspore v Sarajevu.

²¹ Intervju z J. P., julij 2004, Ljubljana.

Zavest o lastni narodni skupnosti pa je v pomembni odvisnosti od odnosa večinskega okolja do predstavnikov narodnih skupnosti v Sloveniji. Ne samo za Bošnjake in Srbe ter Hrvate iz Bosne in Hercegovine, temveč tudi za druge pripadnike nekdanjih jugoslovanskih narodov, se je med Slovenci udomačil splošen, okvirni slabšalni naziv *Neslovenci*, z veliko začetnico, ki se ne nanaša na severnjake ali vzhodnjake (Nemci, Švedi, Angleži itd.),²² temveč le na Albance, Bošnjake, Črnogorce, Hrvate, Makedonce in Srbe – na narodnostne entitete z lepljivim “balkanskim” atributom. Ali kot meni Kuzmanić, je oznaka *Neslovenec* “posredno povezana z revščino, s pripadnostjo drugim religijam, izpeljiva pa izhaja iz znotrajjugoslovanskega odnosa med Slovenci in *Neslovenci*” (Kuzmanić, 2003). Enako oceno zasluži tudi oznaka “južnjaki”, ki so je spet deležni samo pripadniki narodov nekdanje skupne jugoslovanske države. Da etnična nestrpnost med Slovenci do Bošnjakov, Srbov in Hrvatov obstaja, je pokazala tudi raziskava slovenskega javnega mnenja, ki je pokazala, da nerazpoloženje do imigrantov iz območja nekdanje Jugoslavije dobiva znake ksenofobije in šovinizma (Klinar, 1993). Nestrpnost je seveda odvisna od aktualnih družbenih dogodkov (npr. pogovori o gradnji džamije), od generacijskih razlik, povezati pa jo je mogoče z družbenimi segmenti. Samostojno in včasih osupljivo odkrito jo proizvajajo nekateri pisni mediji,²³ politične strukture in posamezni politiki.

Po mnenju Portesa obseg diskriminacije, s katero se srečujejo imigrantske družbe, vpliva na smernice za strategijo, vključno tiste s transnacionalnim karakterjem (Portes, 1999). Ko je npr. zaradi verskih posebnosti (predvsem muslimani) in kulture tuja skupina soglasno odklonjena in omejena na trajno omejen status, potem sta vsaka iniciativa za zagotavljanje kolektivne vrednosti in prizadevanje za ekonomsko stabilnost speljana po nekonvencionalnih poteh. Ti vzgibi in motivacije se še okrepijo, ko jih vlada ne sprejme dobrodošlo, ko ponavljajoče spreminja njihovo pravico, da pridejo, delajo in se naselijo. Če je Slovenija v sedemdesetih letih zaradi nagle industrializacije potrebovala tujo delovno silo in jo celo rekrutirala z možnostmi šolanja, pa se je po osamosvojitvi zaradi gospodarskih in kasneje tudi političnih sprememb njen odnos do migrantov popolnoma spremenil. Migranti, ki so se srečali z odklonilnostjo okolja, lahko okoli svoje skupnosti zarišejo zaščitno mejo na način, da se identificirajo s tradicijami in interesi, ki so ukoreninjeni v domačem kraju, ter se simbolično ločijo od sprejemne družbe. To je bilo npr. videti na Jesenicah, kjer se v zadnjem času več muslimanskih žensk odloča za pokrivanje z ruto. O tem je govoril tudi dokumentarec na RTV Slovenija.²⁴

²² Kuzmanić, 2003.

²³ Več o tem glej v poročilih skupine za spremljanje nestrpnosti pri Mirovnem inštitutu.

²⁴ Muslimanke v Sloveniji. Humanistika 8. 11. 2002.



Slika 2: Bosna in Hercegovino sestavljata federacija Bosna in Hercegovina in Republika Srbska.
vir: http://hr.wikipedia.org/wiki/Bosna_i_Hercegovina

Nadalje je pomemben faktor, ki prispeva k transnacionalnim aktivnostim, družbenoekonomska izključenost v sprejemni državi. Kot smo dejali, je v sedemdesetih in osemdesetih letih veliko ljudi našlo zaposlitev v tovarnah, kjer niso potrebovali visoke izobrazbe. Deindustrializacijo je spremljala tudi polarizacija delovnega trga s povečanjem služb v panogah, ki zahtevajo visoko stopnjo izobrazbe (finance, vladne službe in tehnologija), ter zmanjševanje števila zaposlitev v sektorjih, ki zahtevajo nizko izobrazbo. V tej ekonomiji “peščene

ure” imigrantje velikokrat zasedejo mesta prav na dnu. Še posebej ranljiva skupina so migranti brez dokumentov, ki za delodajalce predstavljajo poceni in fleksibilno delovno silo (Wight, 2000). Tudi strokovnjaki iz Bosne in Hercegovine so se v Sloveniji znašli v položaju, ko svoje izobrazbe niso mogli uporabiti (predvsem to velja za dela v pravu, izobraževanju in tista dela, pri katerih je zahtevana visoka stopnja pismenosti v slovenskem jeziku). Danes se srečujejo tudi s problemom poznavanja slovenskega jezika, težave imajo tudi s priznavanjem njihove strokovne usposobljenosti. To lahko vodi v velika razočaranja in frustracije.

Ovire za transnacionalne aktivnosti

Ovire za transnacionalizem lahko razdelimo na ovire, povezane z državo Bosno in Hercegovino, ter ovire, povezane s samo migrantsko populacijo.

Bosna in Hercegovina ni enotna država, razdeljena je na Republiko Srbsko in Federacijo Bosne in Hercegovine. Nekateri celo menijo, da je BiH prej kot država neokolonialni protektorat.²⁵ Mnogi muslimani imajo Republiko Srbsko za nezakonito formacijo, nekaj, kar nikoli ni obstajalo v zgodovini Bosne in Hercegovine. Srbi in Hrvati so po drugi strani bolj vključeni v sosednji državi kot pa v nastajajočo Bosno in Hercegovino.

Tudi znotraj same muslimansko-hrvaške federacije mnoge institucije zaradi nesodelovanja ne delujejo. Glavni akterji v nacionalističnih strankah ostajajo,

²⁵ Na to temo so tekla tudi mnoga predavanja na poletni šoli Democracy and Human Rights in Multiethnic Societies, 12.–17. julija 2004, Konjic, Bosna in Hercegovina.

vladajoče stranke pa še vedno nadzirajo državno ekonomijo, politiko in varnost. Še vedno je veliko njihove moči v neformalnem sektorju, same državne strukture pa so kot "prazne školjke" (Al Ali, 2001).

Pomembne so tudi ekonomske ovire. Pred vojno so Bosno in Hercegovino pestile močna zadolženost, inflacija in velika nezaposlenost. Bosansko ekonomijo med vojno pa bi lahko opisali kot mešanico humanitarne ekonomije, ki jo je v celoti podpirala tujina, ter široko kriminalizirane tržne ekonomije. Še danes je nezaposlenost v Federaciji več kot 40-odstotna, v srbski entiteti pa celo 60-odstotna. Prav tako so splošne razmere še vedno nepriljubljene za tuje investitorje. Tako je podjetnica, Srbkinja iz Bosne in Hercegovine, dejala, da jo sicer zanima investiranje, vendar ne tako, "da te danes pritegnejo k programu s tem, da je davek na dobiček zelo nizek, potem pa ko registriraš podjetje in začneš proizvajati, pa je davek lahko večji kot v Sloveniji. Zato nimaš nobenih zagotovil."²⁶

Bosna in Hercegovina se le počasi rešuje političnih in ekonomskih težav. Migranti pravijo, da se država ne zaveda, kako pomembna je njena diaspora. Če že navežejo stike s predstavniki, jih le v času pred volitvami. Vendar je zadnji kongres svetovne zveze diaspore BiH letos v Sarajevu pokazal, da naj se stvari spreminjajo. Tako je Mirsad Kebo²⁷ pozval diasporo, da se ekonomsko obrne proti BiH; v ta namen so organizirali tudi agencijo za promocijo tujih investicij v Bosni (Fipa), ki naj bi potencialne investitorje informirala o možnostih za investicije. Vendar je situacija še vedno zapletena. V intervjuju je Andrej Dedić²⁸ glede tega dejal: "Vsak je kaj poskušal, vendar je težko. Brez kakršnihkoli zvez v politiki je težko ustvariti karkoli."

Največja ovira za intenzivnejše transnacionalne aktivnosti se pojavlja v sami migrantski populaciji, predvsem zaradi razdeljenosti po narodni pripadnosti. Poleg tega obstajajo tudi razlike med tistimi, ki so prišli kot ekonomski migranti v šestdesetih in sedemdesetih letih, ter tistimi, ki so prišli kot begunci. Nadalje se migrantska populacija Bosne in Hercegovine deli tudi po tem, ali vidijo Bosno kot multikulturno državo ali pa razdeljeno na etnične dele. Do določene mere ti nasprotujoči si pogledi na Bosno in Hercegovino odsevajo razliko med ljudmi, ki prihajajo bodisi iz ruralnega bodisi urbanega okolja (Wight, 2000).

²⁶ Intervju J. P., Ljubljana, junij 2004.

²⁷ Minister za človekove pravice in begunce, 12. junij, Kongres Diaspore, Sarajevo.

²⁸ Direktor mednarodne izdaje Oslobođenja, 13. junij, Kongres Diaspore, Sarajevo.

LIERATURA

- ALI ALI, N., BLACK, R., KOSER, K. (2001): "The limits to "transnationalism": Bosnian and Eritrean refugees in Europe as emerging transnational communities, *Ethnic and Racial Studies*, Vol. 24, št. 4.
- BRETTELL, C. (2000): "Theorizing Migration in Anthropology. The Social Construction of Networks, Identities, Communities and Global scapes", v: Brettell, C., Hollifield, J. (ur.): *Migration theory. Talking across disciplines*, Routledge.
- BRETTELL, C., HOLLIFIELD, J. (2000): "Introduction Migration Theory", v: Brettell, C., Hollifield, J. (ur.) *Migration theory. Talking across disciplines*, Routledge.
- CASTELS, S. (2000): "International Migrations at the Beginning of the Twenty-first Century: Global Trends and Issues", *International Social Science Journal*, 52, št. 3.
- CASTELS, S., MILLER, M. (1998): *The Age of Migration*. London. Macmillan Press.
- ČAPO ŽMEGAČ, J. (2003): "Transnationalizam, lokalitet, rod: hrvatski transmigranti u Muenchenu", v: Roth, K. (ur.): "*Zuwanderung und Integration*. Muenchen (v tisku).
- D'ONOFRIO, L. (2004): "Welcome Home? Minority return in south-eastern Republika Srpska", *Sussex Migration Working paper*, št. 19, Sussex.
- FAIST, T. (2000): "The adaptive functions of social capital: transnationalism and nation-state membership", v: "*The Volume and Dynamic of International Migration and Transnational Social Spaces*. Clarendon Press.
- GLICK SCHILLER, N., BASCH, L., BLANC-SZANTON, C. (1992): "Transnationalism, a new analytic framework for understanding migration", v: "*Towards a transnational perspective on migration. Race, ethnicity and nationalism reconsidered*. The New York Academy of Science.
- KIVISTO, P. (2001): "Theorizing transnational immigration: a critical review of current efforts", *Ethnic and Racial Studies* 24 št. 4.
- KLINAR, P. (1993): "Slovenski izzivi II. Medetnični odnosi", *Teorija in praksa* 20, št. 1–2.
- KODELJA, J. (1992): "Iz katerih območij v Jugoslaviji so prihajali, kje v Sloveniji so se naselili", *IB revija*, 26 št. 1–2.
- KRIŽIŠNIK – BUKIČ, V. (1996): *Bosanska identiteta. Med preteklostjo in prihodnostjo*. Inštitut za narodnostna vprašanja, Ljubljana.
- KUZMANIČ, T. (2003): "Ksenofobija v nekdanji SFR Jugoslaviji in v postsocialistični Sloveniji", v: *Poročilo skupine za spremljanje nestrpnosti*, No. 2, Ljubljana, Mirovni inštitut.
- LEVITT, P. (2004): "Migration Fundamentals", *Migration Information Source*, Oktober 2004.
- MALAČIČ, J. (1991): "Zunanje migracije Slovenije po drugi svetovni vojni", *Zgodovinski časopis*, 45, št. 2.
- PORTES, A. (1999): "Conclusion: toward a new world – the origins and effects of transnational activities", *Ethnic and Racial Studies* 22, št. 2.
- PORTES, A., GUARNIZO, L., LANDOLT, P. (1999): "Introduction: Pitfalls and promise of an emergence research field", *Ethnic and Racial Studies* 22, št. 2.
- VERTOVEC, S. (1999): "Conceiving and researching transnationalism", *Ethnic and Racial Studies* 22, št. 2.
- WIGHT, E. (2000): "Bosnians in Chicago: Transnational activities and obstacles to transnationalism", *Sussex Migration Working Paper* No. 2. September 2000.
- ZAVRATNIK ZIMIC, S. (2003): "Migration Trends", IOM, Ljubljana.